

של מצוות חברתיות: פאה ולקט: "לעני ולגר תעזב אתם..." (שם י'); "לא תגנבו ולא תכחשו ולא תשקרו איש בעמיתו" (יא); "לא תעשק את רעך ולא תגזל לא תלין פעלת שכיר אתך עד בקר: לא תקלל חרש ולפני עור לא תתן מכשל... לא תעשו עול במשפט לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול בצדק תשפט עמיתך" (שם י"ג-ד).

מן הטעם הניתן בפסוקים למצוות אלו עולה שהכותרת שהענקנו להן - 'מצוות חברתיות' - אינה מדויקת. כותרת זו מתאימה להופעת ציוויים מעין אלו בספר דברים¹¹. בספר ויקרא הנושא אינו פיתוחה של החברה ומרקם החיים שבה, אלא - "אני ה' אלהיכם", או - "יראת מא-להיך אני ה'". פירוש - אני ה' נוכח וקיים כא-להים שלכם, ונוכחותי מייצרת אמות מידה המחייבות אתכם להתנהגות גבוהה, מדויקת. בהתאם לכך - הכותרת "קדשים תהיו כי קדוש אני ה' א-להיכם" שייכת מעתה הן לנושאים שברומו של עולם, והן לנושאים הקשורים לחיי החול¹². בספר ויקרא, אנו מצוים על התאמת חיינו בקדושה ל"ה' אלהיכם".

זווית נוספת לייחודם של נושאי החול בחומש זה: בפרשת בהר מוצגת הארץ כשייכת לא-להים: "... כי לי הארץ כי גרים ותושבים אתם עמדי" (ט"ו - כ"ג)¹³. שאלה מתבקשת היא - מה פירוש שיוכה של הארץ לא-להים? מהו מעמדו של האדם בה? התשובה לשאלות אלו מפורשת בכתוב: לאחר שהטעימה התורה מדוע לא תימכר הארץ לצמיתות, היא מצווה - "ויכלל ארץ אחרתכם גאלה תתנו לארץ" (שם, כ"ד). שוב ושוב חוזרת בפסוקים המילה 'גאלה', ומתארת את שייכותה של קרקע לבעליה הראשונים¹⁴. והרי לנו פרדוקס: מן העבר האחד מתואר האדם כגור וכתושב בארץ השייכת לא-להים, ומנגד - היא משויכת אליו ואל משפחתו, ושייכת אליהם נתפשת כגאלה?

תשובה לשאלה זו, פותחת צוהר להבנה נוספת במהות הספר. מה פירוש המילים "כי לי הארץ"? הכוונה אינה

12 משמעות דומה קיימת לפרשת העריות שבפרשת אחרי מות. ניתן היה להבין פרשייה זו כנושא חברתי, כהסדרה של מערכת היחסים החברתית; כנגד מחשבה שכזו, פותחת הפרשה ואף חותמת בהצהרה: "אני ה' אלהיכם" (ויקרא י"ח, ב'; י"ח, ל'). הצניעות והקדושה נגזרות בה מן ההידמות לתכונותיו של א-להים.

13 גר הוא אדם שעזב את ארצו ומולדתו והשתקע בארץ אחרת. תושב הוא אדם הנמצא במקום מסוים - באופן זמני: כך יתפרש פסוק זה: "והארץ לא תמכר לצמיתת, כי לי הארץ, כי גרים ותושבים אתם עמדי" (ויקרא כ"ה, כ"ג) - אתם לא בעלי הארץ, אתם נמצאים בה רק באופן זמני. הגר - כמי שבא מרחוק, והתושב כמי שאינו קבוע בה.

14 כי מוֹדף אחיך ומכר מאֲחֻזְתּוֹ וְבָא גָאֵל הַקָּרֵב אֵלָיו וְגָאֵל אֶת מִמְכָר אָחִיו: ואיש כי לא יהיה לו גאל והשיגה ידו ומצא כדי גאלתו: וחשב את שני ממכרו והשיב את העדף לאיש אשר מכר לו ושב לאֲחֻזְתּוֹ: ואם לא מצאה ידו די השיב לו והיה ממכרו ביד הקנה אתו עד שנת היובל ויצא בייבל ושב לאֲחֻזְתּוֹ: ואיש כי ימכר בית מושב עיר חומה והיתה גאלתו עד תם שנת ממכרו ימים תהיה גאלתו (ויקרא כ"ה, כ"ה-כ"ט).

ביצוע לדיבור הא-לוהי⁸. בשונה מחומשים אחרים בהם חזרות מעין אלו קיימות, ובעצם קיומן הן מעידות על פער מובנה המתקיים בין המקור לבין מופעו הנוסף⁹. כפילות - שניות זו מתבקשת במקום בו מתקיימות שתי רשויות: רשות גבוהה - בה אומר א-להים את דברו, ומנגד מערכת חיים אנושית, בה נוכח העם ומתרחשים האירועים. בספר ויקרא - מערכת החיים האנושית אינה מהווה נושא, וממילא אין צורך להתאים אליה את הדיבור הא-לוהי.

נושאים ותובנות

מהם הנושאים בהם עוסק ספר ויקרא? נפח גדול תופשים בו פרקי המקדש: הקרבנות (פרקים א'-ז), חנוכת המשכן (פרקים ח'-י), עבודת יום הכיפורים (ט"ז), איסור שחוטי חוץ ואיסור אכילת דם (י"ז)¹⁰, חוקי הכהנים - בכלל ובמקדש (כ"א-כ"ב), נר התמיד ולחם הפנים (כ"ד, א'-ט'), פרשת ערכין והקדשים (כ"ז). נפח זה הוא תוצאה ישירה לפרספקטיבה הנוכחת בבסיסו של הספר - דבר ה' הנאמר למשה מאוהל מועד.

לצד אלו, נוכחים בספר נושאים שבחול, אלא שמכנה משותף להם: נקודת המבט הא-לוהית ממנה הם נצפים. נקודת מבט זו מזמנת אדם אל אמות מידה התנהגותיות שלא צמחו בתוככי העולם. בשורות הבאות נבקש לזהות תובנות עומק הנגזרות מנקודת המבט המיוחדת לחומש זה - ביחס לנושאי החול שבו.

אוסף גדול של ציוויי התנהגות נמצא בפרשת קדושים, ובפתחם מעין כותרת: "קדשים תהיו כי קדוש אני ה' א-להיכם" (ויקרא י"ט, ב'). ציווי על התנהגות נבדלת, וגם הטעמה - כך אני נוהג, כך תנהגו גם אתם. למעשה, הפרשייה פותחת בנושאים המביאים לידי ביטוי את המקודש והגבוה שבחיים, כמו - יראת א-להים, שמירת שבת, הרחקה מעבודה זרה וקרבתו, אך מהר מאד עיסוקה מתרחב אל עבר שורה

8 פעמיים נזכרת אמירת משה לעם (כ"א, כ"ד; כ"ג, מ"ד), ופעם אחת נזכר מימוש לדיבור הא-לוהי (ט"ז, ל"ד). בשלושת אלו מדובר בחתימת פרשה, ללא פירוט ותיאור, ממילא ללא פער בין המקור הא-לוהי לבין הסיפור על מימושו. פער מעין זה קיים למכביר בחומשים אחרים, בהם שכיח ציווי א-לוהי ולצידו פירוט ליישומו או לדברי משה המוסר אותו אל העם. באלו ובאלו, קיים שוני מהותי בין המקור לבין ניסוחיו המאוחרים.

9 כשאין פער, אין למקרא צורך לחזור ולתאר את הסיפור כפי שהיה. די לומר את הציווי, ולאחרי - "ויעש כן" או "וידבר משה את הדברים האלה". חזרה פירושה הזמנה להקשבה, וכשבאים להקשיב מגלים פערים שלא יאומנו.

10 דם נאסר באכילה בהקשר לייעודו כמי שניתן על המזבח וכמי שמכפר על נפשותיהם: "ואיש איש מביתו ישראל ומן הגר הגר בתוכם אשר יאכל כל דם ונתתי פני בגפשי האכלת את הדם והכרת אתה מקרב עמך: כי נפש הבשר בדם הוא ואני נתתי לכם על המזבח לכפר על נפשתיכם כי הדם הוא בגפשי נכפר: על כן אמרתי לבני ישראל כל נפש מכם לא תאכל דם והגר הגר בתוכם לא יאכל דם" (י"ז, י"ב).

11 בפרק 'פער שיטתי' יוצגו שני המבטים השונים על מצוות אלו.

בניגוד לספר ויקרא, שמהותו היא דבר ה' אל משה, כעת הנושא הוא דברי משה. בניגוד להיצמדות לנקודת המבט הא- להיות שאינה נתונה בהקשרי מקום וזמן, כעת הקשרים אלו הם בלב העניין. תחילה מתואר מקום, סיפור הדרך שהובילה אליו, ציון זמן, המלחמות שקדמו לנאום, ולבסוף הקשר נוסף של מקום. בכל אלו התרחשו אירועים שעיצבו את העמדה הרוחנית של העם ושל משה¹⁵. אילו היו אלו אירועים אחרים, הייתה עמדת משה רבנו משתנה בהתאם. מעתה ישמשו אלו כנקודת מוצא לדבריו בספר זה.

נושא מרכזי בספר דברים הוא - הכנת העם לקראת כניסתו אל הארץ. במובן זה דומה שהחידוש הגדול החורז את הספר הוא עמדה חדשה אליה מוזמן העם - עמדת 'האחריות'¹⁶. בניגוד לתקופת העבדות במצרים בה האחריות הייתה בידי המצרים, ובניגוד לתקופת המדבר - בה האחריות הייתה במידה רבה בידי א-להים, כעת עומד המצב להשתנות. עם כניסתם אל הארץ הם עומדים ליטול בהדרגה אחריות על מערכות החיים שהם עתידים לבנות בה, ועל קיומם הפיזי והרוחני. במציאות זו יעבור המוקד מן המעשה הא-להי, אל המעשה האנושי. מדבר ה' כפי שהוא, אל אופן הקליטה שלו בעולמם של בני אדם. גם א-להים עשוי להתגלות אליהם מעתה בצורה אחרת. בניגוד לא-להים המתגלה אל משה מאוהל מועד, מזמן את העם אל נקודת מבט גבוהה על המציאות, נקודת המוצא כעת היא - עשייתם, ותפישתם את המציאות. העם יפעל, ייצור, ויעמיד מערכות חיים, ואם יזכה - יבוא ה'שוכן', וישרה שכינתו ביניהם¹⁷.

שהרי בסיסה המתבקש הוא פנימי, חירותי, לא מאוים בעונשים ובהפסדים.

הבנה אחרת, נאמנה לפרספקטיבה של ספר דברים, עשויה לראות כאן את ליבו של המושג 'אחריות'. פרשייה זו כתובה בלשון רבים, והיא מציבה משוואה: המצוות בהן ציוויתי אתכם כמו גם אהבת ה' - הן תשתית הקיום שלכם בארץ. אם תקיימו אותן - יהיה טוב בארץ. אם לא תקיימו - יעצרו השמים, האדמה לא תתן את יבולה, ולבסוף - ואבדתם מהרה מעל פני האדמה. כעת, לאחר שאתם מבינים את השיטה - 'איך זה עובד', הבחירה נתונה בידכם - האם לקחת אחריות ולקיים חיי עם גבוהים ומתוקנים, וממילא להתקיים, ומנגד - לא לקחת אחריות, התוצאה תהיה - אובדן הקיום שלכם בארץ. לא איום הוא זה, אלא הבנה עמוקה של חוקי המציאות, והפקדתם בידי העם עם כניסתם אל הארץ.

¹⁷ ביטוי הנוכח שוב ושוב בספר דברים: 'המקום אשר יבחר ה' פירושו - בחירה א-להית לבוא ולשכון במקום שהכינו לו בני אדם. פרשנות זו היא מובהקת בתיאור הבא: "וַיֵּרָא ה' אֶל שְׁלֹמֹה בַּלַּיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ שָׁמַעְתִּי אֶת תְּפִלָּתְךָ וּבַחֲרָתִי בְּמָקוֹם הַזֶּה לִי לְבַיִת זְבַח... וְעָתָה בַּחֲרָתִי וְהִקְדַּשְׁתִּי אֶת הַבַּיִת הַזֶּה לְהִיּוֹת שְׁמִי שָׁם עַד עוֹלָם וְהָיוּ עֵינֵי וְלִבִּי שָׁם כָּל הַיָּמִים (דברי הימים ב ז', י"ב; ט"ז). הבחירה הא-להית במקומה של השכינה, אינה מתייחסת לתקופת דוד, גם לא לשלבים שקדמו לבניית הבית על ידי שלמה. הבחירה מתקיימת לאחר שכבר נבנה הבית, במעמד חנוכת המקדש, ובמהלכה בוחר א-להים לבוא ולשכון במקום שהוכן לו על ידי בני האדם.

לשייכות טרנסצנדנטאלית, נבדלת ורחוקה מן האדם - ומעין קדושת המקדש. אדרבה - קשר הארץ אליכם הוא מהותי, והוא אוצר בתוכו ייעוד ומשמעות. א-להים הוא שייעדה אליכם וכיוון שכך אין לכם רשות לחלל את מעמדה, לסחור ולהעבירה לרשות אחר. במילים אחרות - בעלות על הארץ יכולה להיותפש כשליטה ממונית בחבל ארץ או בנכס, והנה כאן, היא מקבלת משמעות אחרת, כמי שמקפלת בתוכה סיפור על זהות, ייעוד ומשמעות. דומה במידת מה קשר זה שבין האדם לבין ארצו לקשר שלו אל גופו. גם כאן ניתן לשאול - מהי מידת בעלותו של האדם על גופו? האם רשאי לעשות בו כרצונו? גופו של אדם מגלם במידה רבה את עצמיותו, שייכותו אליו היא מהותית, ודווקא בשל כך הוא אינו רשאי לעשות בו ככל העולה על רוחו.

עד כאן, כמה מאפיינים למערכת המושגים הנוכחת בספר ויקרא. בפרק הקרוב תוצג הפתיחה לחומש דברים, והיא תחשוף בפנינו מערכת מושגים נוספת, שונה. פער גדול קיים בין השתיים, וההתבוננות בו עשויה לסייע לנו להבין דבר בייחודו של ספר ויקרא.

בין ויקרא לבין דברים

"אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל בְּעֶבֶר הַיַּרְדֵּן בְּמִדְבַּר בְּעָרְבָה מוֹל סוּף... אֶחָד עֶשֶׂר יוֹם מֵחָרְב... וַיְהִי בְּאֶרְבָּעִים שָׁנָה בְּעֶשְׂתֵּי עֶשֶׂר חֹדֶשׁ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ... אַחֲרַי הִכְתוּ אֶת סִיחֹן... בְּעֶבֶר הַיַּרְדֵּן בְּאֶרֶץ מוֹאָב הוֹאִיל מֹשֶׁה בָּאֵר אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת לְאָמֵר" (דברים א', א'-ה').

¹⁵ בחומש דברים הצעד הראשון הוא - ההתייחסות אל הקיים - המקום בו נתון העם כעת, ומה עבר עליו עד כה. מכוונות זו היא הבסיס להעמדתה של פרספקטיבה. כאן נמצאים, זה מה שהיה, ועובדות אלו מייצרות נקודת מבט לסיפור העומד בפתח. ממד נוסף, מרכזי בספר הוא - ההכנה לעתיד. על בסיס תפישת ההווה, מכין משה תורה ועם לקראת כניסתם לארץ. בהכנה הוא מצייר את העתיד, את הייעוד, ואלו נגזרים מכל מה שהיה עד כה.

¹⁶ כבר בשיח הגלוי, ספר דברים משופע בתיאורן של מערכות חיים שהאדם נוטל עליהן אחריות. לדוגמה פרשת שופטים פותחת בחובת העמדה של מערכת משפט (ט"ז, "ח-כ"), ובהעמדת מנהיגות בפרשת המלך (י"ז, "ד-כ"). שתי הפרשיות כתובות בלשון יחיד והן פונות אל העם כישות וכריבון, עליו מוטלת האחריות להעמיד מערכת משפט ולהעמיד ממלכה. אחריות תוטל גם בהמשך על כך שלא יישפך דם נקי בקרב ארצכם (י"ט, א'-ג); אחריות על המתחולל במרחב הסמוך לעיר בעגלה ערופה (כ"א, א'-ט) ועוד.

בשיח הסמוי נוכחת ה'אחריות' בפרשיות רבות נוספות. נמחיש זאת בדוגמה: פרשת 'והיה אם שמוע', פותחת בתיאור שני מצבים אפשריים. 'אם שמוע תשמעו אל מצוותי... לאהבה את ה' אלוהיכם... יהיה מטר, הארץ תיתן יבולה, ויהיה טוב'. 'אם לא תשמעו - השמים יעצרו, הארץ לא תיתן יבולה, ולבסוף תאבדו מעל הארץ הטובה'. במבט ראשון העיקרון המוצע הוא - שכר ועונש. בהתאם לכך - אין בה הוראה לאהוב את ה' ולקיים את מצוותיו. יש בה אמירה - מה יקרה אם תשמעו, תקיים מצוות ותאהב, ומה אם לא. הקושי בהסבר זה: סתירה הקיימת בין דיבור על עבודת ה' כמושתת על שכר ועונש, לבין דיבור על אהבת ה',

לְהִיכֶם". (ויקרא י"ט, ט"ו-י). הבסיס למתנות אלה: 'אני ה' א- להיכם'. בספר דברים מתוארות גם כן מתנות עניים, אך הגיונון כעת הוא אחר: "כִּי תִקְצַר קִצְרֶיךָ בְּשִׂדֶּךָ וְשִׁכַחְתָּ עֲמֶר בְּשִׂדֶּה לֹא תִשׁוּב לְקַחְתּוֹ לְגַר לְיָתוֹם וְלֹאֲלִמְנָה יִהְיֶה לְמַעַן יִבְרַךְ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל מַעֲשֶׂה יָדֶיךָ: כִּי תִחַבֵּט זִיתְךָ לֹא תִפְאֵר אַחֲרֶיךָ לְגַר לְיָתוֹם וְלֹאֲלִמְנָה יִהְיֶה: כִּי תִבְצַר כְּרֶמֶךְ לֹא תִעוֹלֵל אַחֲרֶיךָ לְגַר לְיָתוֹם וְלֹאֲלִמְנָה יִהְיֶה: וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל כֵּן אֲנֹכִי מִצְוֶיךָ לְעֲשׂוֹת אֵת הַדְּבָר הַזֶּה" (דברים כ"ד, י"ט-כ"ב). בניגוד לנוכחות א-להים בבסיס המצוות האלו שבספר ויקרא, הנושא הוא - ברכת א-להים לאדם בכל מעשה ידיו (שם י"ט), וגם - זיכרון מצבו האישי עת היה המְצַוָּה עבד בארץ מצרים.

דוגמא נוספת: בהוראה על מידות ומשקלות מכוונים: "לֹא תַעֲשׂוּ עֹלָה בַמִּשְׁפָּט בַּמִּדָּה בַּמִּשְׁקָל וּבַמִּשׁוּרָה: מֵאֲזִי צֶדֶק אֲבִי צֶדֶק אֵיפֹת צֶדֶק וְהֵינְךָ צֶדֶק יִהְיֶה לְכֶם..." (ויקרא י"ט, ל"ה-ל"ו). טעמם של אלה מופיע לצידם: "אֲנִי ה' אֱלֹהֶיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם: וְשִׁמְרַתֶם אֵת כָּל חֻקְתֵי וְאֵת כָּל מִשְׁפָּטֵי וְעֲשִׂיתֶם אֹתָם אֲנִי ה'" (שם, ל"ז). חוקים אלה מופיעים שוב בספר דברים: "לֹא יִהְיֶה לְךָ בְּכִיסֶּךָ אָבִן וְאָבִן גְּדוֹלָה וְקִטְנָה: לֹא יִהְיֶה לְךָ בְּבִיתְךָ אֵיפָה וְאֵיפָה גְּדוֹלָה וְקִטְנָה: אָבִן שְׁלֵמָה וְצֶדֶק יִהְיֶה לְךָ אֵיפָה שְׁלֵמָה וְצֶדֶק יִהְיֶה לְךָ לְמַעַן יֵאָרִיכוּ יָמֶיךָ עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ: כִּי תוֹעֵבֵת ה' אֱלֹהֶיךָ כָּל עֲשֵׂה אֵלָה כָּל עֲשֵׂה עֹלָ" (כ"ה, ט"ז). בניגוד להתמקדות בא-להים ההמצוה על חוקיו ועל משפטיו, כעת הנושא הוא - התנהגות מכוונת המאריכה את חייכם על פני האדמה.

שתי נקודות מבט הן, וכתוצאה מכך - שתי אמיתות, שהפער ביניהן הוא מובנה, אינו מדלג על שום נושא שבעולם. והנה, עומד האדם בתווך, ושואל את עצמו - באיזו מהן ידבק? האם קיים גשר בין השתיים? בשורות הבאות נחدد את השאלה - 'של מי הארץ?'

של מי הארץ?

כבר הערנו על העובדה שבספר ויקרא הארץ היא ברשות א-להים: "בְּמִסְפַּר שָׁנִים אַחֲרֵי הַיּוֹבֵל תִּקְנֶה מֵאֵת עַמִּיתְךָ בְּמִסְפַּר שָׁנֵי תְבוּאָת יָמֶיךָ לְךָ... וְהָאֶרֶץ לֹא תִמָּכַר לְצִמְתָּת כִּי לִי הָאֶרֶץ כִּי גֵרִים וְתוֹשָׁבִים אֲתֶם עַמְדִּי" (ויקרא כ"ה, ט"ו - כ"ג). אדם מוכר לחברו שנות תבואה ולא מוכר את הארץ, מכיוון שהיא של א-להים, איננה שלו²⁰. בספר דברים, לעומת זאת, נתפשת הארץ כמי שניתנה לעם, וברשותו היא נתונה²¹: "וְאֶכְלָתָּ

21 אמנם, השורש 'נתן' ביחס לארץ נזכר ארבע פעמים במהלך ספר ויקרא, אלא שבניגוד לאזכורו בלשון עבר בספר דברים, כביטוי לעובדה שהיא כבר נתונה בידי העם, בספר ויקרא תיאור שכזה אינו מופיע. כן תימצא נתינה בלשון עתיד: "וְאָמַר לְכֶם אֲתֶם תִּירְשׁוּ אֵת אֲדָמְתֶם וְאֲנִי אֲתִנֶּנָּה לְכֶם לְרִשְׁתָּ אֶתְּךָ אֶרֶץ זֶבֶת חֶלֶב וְדָבַשׁ אֲנִי ה' אֱלֹהֶיכֶם אֲשֶׁר הִבְדַּלְתִּי אֶתְכֶם מִן הָעַמִּים" ויקרא כ, כד) - כמי שעדיין לא ניתנה. בנוסף - תימצא נתינה בלשון הווה שלוש פעמים (ל"ד, ל"ג; כ"ג, י'; כ"ה, ב'), ופירוש הדבר שהיא ניתנת לעם, יחד עם זאת, תיאורה בלשון הווה מייחס אותה אל מקום התפר, כמי שנתונה בידיהם של אנשים, ויחד

אין-ספור השלכות הן לפער הקיים בין שני החומשים. 'דברים שרואים משם' ממרומי המבט הא-להי אשר באוהל מועד, 'לא רואים מכאן' - מזווית עינו של האיש משה. 'ודברים שרואים מכאן' - מזווית עינו של משה, עם הפרספקטיבה והבשילות אליה הגיע אחרי ארבעים שנות מנהיגות, 'לא רואים משם' - ממרומי המבט הצופה מגבוה אל מחוזות החיים. הנושאים הנדונים בחומשים הם אחרים, הנחות היסוד הרוחניות שונות, וגם פרשייה שונות כאן וכאן עשויה ללבוש צורה ומשמעות חדשה.

פער שיטתי

נמחיש בכמה דוגמאות: האם מותר לאדם לשנות דבר מן הציווי הא-להי? מהו מקומה של היצירתיות בעמידה מול הציווי? בספר ויקרא, האדם אינו רשאי לשנות, גם אין מקום ליצירתיות. ביטוי מובהק לכך הוא - סיפור נדב ואביהוא שחטאם היה בהקריבם "אֵשׁ זָרָה אֲשֶׁר לֹא צִוָּה אֹתָם" (ויקרא י', א')¹⁸. בספר דברים - נוכחות התייחסויות רבות להוראות ישנות ולמצואות נתונה, אליהן יוצק משה כעת מבט מחודש; בספר ויקרא לא מתוארת אהבה בין א-להים לאדם או בין אדם לא-להים, בספר דברים, לעומת זאת, מופיעה אהבה שכזו שוב ושוב (18 פעם); בספר ויקרא הכוהנים הם 'גיבוריו' של הספר והם נזכרים במהלכו קרוב למאתיים פעם. ברוב האזכורים ההקשר הוא עבודת הקרבנות. בספר דברים הם נזכרים 15 פעמים בלבד, בהקשר למשפט, להוראה ולסמכותם הרוחנית; בספר ויקרא המושג 'אחריות' אינו קיים. בני אדם מחויבים למצוות הא-להים, והוא הריבון לאורך הספר כולו. בספר דברים עמדת האחריות של העם נוכח בליבו של הספר והיא חוזרת על עצמה בווריאציות שונות, שוב ושוב¹⁹; אין בספר ויקרא תיארוך, גם לא תהליכים היסטוריים. בספר דברים - התיארוך מוצב בפתחו - ככותרת, וקיימת גם קריאה להתבונן בתהליכים היסטוריים - "זָכַר יְמוֹת עוֹלָם בִּינו שְׁנוֹת דוֹר וָדוֹר" (דברים ל"ב, ז).

כבר הערנו על הטעם החוזר ונשנה לקיומן של המצוות בפרשת קדושים - 'אני ה' א-להיכם'. כעת נשים לב לעובדה, שאותן מצוות ממש, מתוארות בספר דברים, אלא שהקשרן כעת הוא - חברתי! המחשה: בפרשת קדושים מופיע ציווי על מתנות עניים בשדה: "וּבְקִצְרְכֶם אֵת קִצְרֵי אֶרְצְכֶם לֹא תִכְלֶה פְּאֵת שְׂדֶךְ לְקַצֵּר וְלִקְטֹף קִצְרֶיךָ לֹא תִלְקֹט: וְכִרְמֶךָ לֹא תִעוֹלֵל וּפְרֵט כְּרֶמֶךְ לֹא תִלְקֹט לְעֵנִי וְלִגְרֵי תַעֲזֹב אֹתָם אֲנִי ה' אֱלֹהֶיךָ".

18 יוצאת דופן היא הימנעותו של אהרון לאכול משעיר החטאת, בניגוד להלכה הבסיסית, אלא שמניעיה אינם מחשבת ההתחדשות או ההשתנות (יעיד על כך קצפו של משה), כי אם תחושה של דחייה בעקבות האסון שפקד אותו במות שני בניו - נדב ואביהו (שם י', ט"ו).

19 ראה הערה 16

20 בפרק 'נושאים ותובנות'. כאמור שם - שייכות לא-להים פירושה שייכות למשפחה ולשבט שא-להים ייעד להם את הנחלה.

'האם החדר שייך להורים או לבן', תלויה בשאלה קודמת - 'באיזה מגרש מתנהל הדיון?' אם הדיון הוא משפטי - הרי שהחדר שייך להורים; אם זהו דיון חינוכי או התנהגותי - הרי שהתשובה היא מורכבת. היכן בדיוק מוצב הגבול? האם פינוי המקום מכיל גם את זו? מהו טיבה של פעולת הבן?

שתי נקודות מבט הן ביחס לשאלה 'של מי החדר', ובעצם קיומן הן משמשות כעד לסיפור השותפות המתקיים בין הורים לבין ילדיהם. הורים כבעלים משפטיים, וכמי שקובעים במידה רבה את החוקים, והילדים כאחראים בפועל על המתרחש בחלל החדר. מבין שניהם מתקיימת משפחה המכילה שתי רשויות הנוכחות זו לצד זו.

עד כמה רשאי הבן לעצב כאוות נפשו את החדר? לשנות בו דברים? להזמין אליו חברים? לשאלות אלו אין תשובה חד משמעית. התשובה משתנה ממשפחה למשפחה, והיא גם נתונה בתהליך. כאשר הילד צעיר, אינו בשל לאחריות, הרשות נתונה בידי הוריו. ככל שהוא מתבגר ומבשיל, הם מפנים מקום, ואט אט מתרחבים גבולות הבחירה והאחריות. בניסוח אחר ניתן לומר: תשובה מורכבת היא לשאלת מיקומו של הגבול, כמו גם לתזוזתו מעת לעת, ובמהותה היא אוצרת בתוכה את עומקים גדולים ודקויות, הנוכחים במערכת היחסים שבין הורים לילדיהם.

בדומה לאלו, מכיל חללה של התורה את שני החומשים. חומש המתאר את העולם מנקודת מבטו של א-להים, הכל נתון ברשותו והוא ריבון על כל. במובן זה, ספר ויקרא צופה אל עבר התשתיות. מעמדה זו, פינוי המקום ורשות הבן - הם אינם הנושא. לצידו ספר דברים המתאר את רשות הבן, את המרחב שפינה לו א-להים - בו יבנה מערכת חיים וייטול עליה אחריות. בעצם קיומם, מספרים השניים את סיפור השותפות שבין א-להים לבין עמו. היכן הארץ היא של ה', והיכן מתחילה האחריות של בניו כבעלי הארץ? כמו במשל, גם כאן התשובה מורכבת, והיא משתנה מדור לדור. ככל שהדור מבשיל ומתבגר, כך מפנה א-להים מקום, מורחבת האחריות, וממילא הבחירה המונחת לצידה.

מוֹאֵב אֲשֶׁר עַל פְּנֵי יְרֵחוֹ וַרְאָה אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר אָנִי נֹתֵן לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְאֶחְזָה: וּמַת בְּהָר אֲשֶׁר אַתָּה עֹלָה שָׁמָּה וְהָאֶסְף אֶל עַמִּיךָ כְּאֲשֶׁר מַת אֶהֱרֹן אֶחֱיֶיךָ בְּהַר הָהָר וַיֹּאסְף אֶל עַמִּי: עַל אֲשֶׁר מְעַלְתֶּם בִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִי מְרִיבֶת קִדְשׁ מִדְּבַר צֶן עַל אֲשֶׁר לֹא קִדְשַׁתֶּם אוֹתִי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: כִּי מִנְגִּד תִּרְאֶה אֶת הָאָרֶץ וְשָׁמָּה לֹא תָבֹא אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָנִי נֹתֵן לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל. (דברים ל"ב, מ"ח-נ"ב). פסוקים אלו מיוחדים בשתיים: בניגוד לרובו של הספר, זהו דיבור ישיר של א-להים. בנוסף - נושא הפרשה מצדיק את הכינוי "אחזה" - שהרי בה נגזר עליו שלא להיכנס אליה.

25 דוגמא להשלכה אפשרית: שלמה מתואר כמי שנותן לחירם מלך צור עשרים עיר בארץ הגליל: "... אִזְּ תִּתֵּן הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה לְחִירָם עֶשְׂרִים עִיר בְּאֶרֶץ הַגְּלִיל" (מלכים א ט', א). נתינה שכזו בלתי אפשרית במונחים של ספר ויקרא. כן ניתן לדון בה במונחים של ספר דברים.

וּשְׁבַעַת וּבִרְכַת אֶת ה' אֶ-לֵהֶיךָ עַל הָאָרֶץ הַטְּבָה אֲשֶׁר נָתַן לְךָ (דברים ח', י); "וְהֵצַר לְךָ בְּכָל שְׁעָרֶיךָ בְּכָל אֶרֶץ אֲשֶׁר נָתַן ה' אֶ-לֵהֶיךָ לְךָ" (כ"ח, נ"ב); "הַשְׁקִיפָה מִמַּעוֹן קִדְשְׁךָ מִן הַשָּׁמַיִם וּבְרַךְ אֶת עַמְּךָ אֶת יִשְׂרָאֵל וְאֶת הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לָנוּ כְּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לְאַבְתָּיִנוּ אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וּדְבַשׁ" (כ"ו, ט"ו). שוב ושוב מוגדרת הארץ כמי שניתנה לעם, וכמי שהוא ריבון עליה. מעניין הוא הניסוח השונה בין החומשים: בספר ויקרא היא נקראת 'ארץ אחזה'²², ופירושה הוא - ארץ שנאחזים בה, כביטוי לקשר שאינו מושתת על בעלות, והוא אינו מובן מאליו. אף לא פעם אחת היא נקראת 'נחלה' בספר זה. לעומת זאת, בספר דברים הארץ היא 'נחלה'²³ ואך פעם אחת, היא נקראת 'אחזה'²⁴.

חלוקה במרחב

עומד אדם בתווך, בין שתי העמדות ושואל: באיזו מהן לדבוק? האם בעמדה המוצגת בספר ויקרא, וממילא הארץ היא של ה', או בעמדה המוצגת בספר דברים, וממילא היא - שלנו²⁵? האם קיים גשר בין השתיים?

בדרך אל התשובה, נזמין עצמנו למרחב חי, תלת מימדי. נדמיין שאלה דומה בין הורים לבין ילדים. לילד יש חדר בבית הוריו, החדר מוגדר כחדרו, וכך הוא מתייחס אליו. מעצב אותו כאוות נפשו, אינו מאפשר להיכנס אליו ללא רשות ועוד. 'ויהי היום', והילד יוצא מחדרו כשמיטתו על גבו. לשאלת הוריו 'מה זאת?' הוא עונה - 'ל"ג בעומר קרב, והחלטתי להקדיש את מיטתי לכבודו של יום'. להגנתו יטען שהמיטה היא מיטתו, כפי שהחדר הוא חדרו. מנגד טוענים הוריו - 'החדר הוא חדרנו, המיטה היא מיטתנו - מאז ומעולם'. השאלה - מתבקשת. אמש הם אמרו לו - 'החדר והמיטה שבו - שלך הם', האם לא צודק הוא בטענתו?

דומה שמפתח להבנה מצוי במשוואה הבאה: מבחינה משפטית, הבית שייך להורים. הם רכשו אותו והם בעליו לכל דבר. לצד זאת - הם ילדו בן, מסרו לידיו את החדר, וצעד זה לווה בפינוי מקום בלבם - בהפקידם בידיו את הסמכות ואת האחריות על המתרחש בו. בצעד זה הם ביקשו לייצר חלל, שיאפשר לו פרטיות, צמיחה והתפתחות. השאלה אם כן,

עם זאת אינה מנותקת מרשותו של הבורא. בספר דברים: נזכרות אמנם נתינות בלשון עתיד או בלשון הווה, יחד עם זאת לצדן קיימים ניסוחים בהם התיאור הוא נתינה שכבר הייתה, ופירוש הדבר שכעת הארץ עברה לרשותו של העם.

22 כינוי זה מופיע קרוב לעשרים פעם, הן ביחס לאדם הפרטי, כגון: "בִּשְׁנַת הַיּוֹבֵל הַזֹּאת תִּשְׁבוּ אִישׁ אֶל אֶחְזָתוֹ" (כ"ה, ג), והן ביחס לכלל, "כִּי תָבֹאוּ אֶל אֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר אָנִי נֹתֵן לְכֶם לְאֶחְזָה" (י"ד, ל"ד).

23 משמעות אפשרית: כדימוי לנחל. בדומה לנתיב נחל הנגזר מתנועת המים, הזורמים, המפלסים דרך ומייצרים מתווה, כך נחלת העם מהווה סוג של השתקפות לדרכו, לנתיב חייו של העם הנוחל בה.

24 בסיום פרשת האזינו מביאה התורה את דברי ה' אל משה, לאחר שגזר עליו שלא ייכנס אל הארץ: "'וַיִּדְבַּר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּעֵצָם הַיּוֹם הַזֶּה לֵאמֹר: עֲלֶה אֶל הַר הָעֲבָרִים הַזֶּה הַר נֶבֹ אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ

שני חומשים מונחים לפתחם של הדורות, והמידה והמינון, כמה להיצמד אל האחד וכמה אל השני, מסורים בידי האומה ובידי חכמי הדורות. ממש כמו בבן ובאב, שיקול הדעת שיהיה להם, אוצר בתוכו את העומקים הגדולים ואת הדקויות, הנוכחים במערכת היחסים שבין א-להים לבין בני עמו.